

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نپاشد تن من مباد بدین بوم و بر زنده یک تن مباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Historical

تاریخی

داکتر اجرالدین حشمت

از جنبش مشروطه تا دولت مشروطه در افغانستان

به ادامه گذشته:

اصلاحت :

در عرصه تقنینی :

افغانستان تا قبل از استرداد استقلال کشور دارای اساسات قانونی، حقوقی و قضایی کتبی و مدون نبود و مسایل حقوقی بین مردم و دولت و مناسبات اجتماعی مردم بصورت مختلط: طبق دستاویز و فرامین شاهان و امیران، جرگه ها، قرارداد های عرفی و شفاهی، قضاوت بزرگان و ریش سفیدان قراء و اشخاص صاحب رسوخ و یا روحانیون و پیشوایان مذهبی و در بعضی موارد توسط « فقه حنفی » تنظیم میشد. این قرار های نامدون اجتماعی که از آنها برای اجرای امور قضایی و حقوقی استفاده مینمودند برای سالیان متمادی در کشور مرعی الاجرا بود، چنانچه فضل غنی مجددی از قول استاد فهیمی مؤرخ مصری مینویسد: « قوانین ملی و غیر مکتوب را در افغانستان قدیم استاد فهیمی ابوالعین مؤرخ مصری به نام « دود » یعنی قانون یاد نمود و مینویسد که قبایل افغان تا مدت وین قوانین جدید از طرف دولت افغانستان در عهد امان الله خان از آن پیروی میکردند. »

در عهد امپراتوری احمد شاه درانی در اواسط قرن هژدهم، محاکم شرعی آمیخته با قرارداد های اجتماعی غیر مکتوب عنعنوی وجود داشت و مردم در سایه عدالت نسبی بهتر به سر میبردند. روان شاد غبار، سیستم قضایی عصر احمد شاه درانی را چنین جمع بندی میکند: « محاکم شرعی در پایتخت و ولایات در منزلت قوه قضایی کشور بود و هم جرگه از رؤسای قبایل بزرگ و افسران بزرگ و ما مورین عالی رتبه

ووقتاً فوقتاً در پایتخت منعقد میشد. « در این دوره مناسبات حقوقی با استفا ده از اصول شرعی و جرگه های عنعنوی تنظیم میشد و سیستم قضایی سنتی مانند سایر شئون زندگی نسبتاً از رونق بهتر برخوردار بود. در عهد پسران احمد شاه درانی یعنی در زمان سلطنت تیمور شاه (۱۷۷۳-۱۷۹۳م) و زمان شاه (۱۷۹۳-۱۸۰۱م) کدام تغییر قابل ملاحظه در سیستم قضایی کشور رخ نداد. از آغاز سلطنت زمان شاه تا امارت امیر دوست محمد خان مدت چهل سال را در بر میگیرد، در سیستم تقنینی و قضایی کشور نه تنها کدام انکشافی رخ نداد، بلکه همان نهاد های ابتدایی سنتی آن هم معدوم گردید و قدرت خود قانون بودند. این مناسبات در عصر امیر دوست محمد خان که هنوز کشور به تجزیه و تقسیم ملوک الطوائفی روبرو بود توسط روان شاد غبار با بهترین عبارت سلیس و روان ترسیم میگردد:

« دیگر نه ادارات و وزارت های وجود داشت که مستلزم يك دولت حسابی است و نه سلطه و اقتدار یکه مایلزم دولت است. بقول فیض محمد: امیر دوست محمد خان برای بار عام، روز معین جهت دادرسی اناام داشت و هر روزه بعد از ادای نماز و تلاوت به محفل باز نشسته احوال هر ضعیف و ناتوان را پرسیده، داد میداد. اکثر از داد خواهان اناث و ذکور به در حرم سرا و عرض راه، عرض حال کرده داد میخواستند و او تکیه به اعصاء کرده داد میداد. « در این دوره از قضاء، محکمه و قاضی اثری نبود و ولایات کشور که آنها به قسم تیول به حیث ملکیت شخصی بین پسران امیر تقسیم شده بود، هر کدام از شیوه خاص قضایی عنعنوی و رسومات عرفی برخوردار بودند.

در جمله شاهان محمد زایی امیر شیرعلی خان یگانه پادشاهی بود که با وجود مصروفیت های نظامی و نا آرامی های داخلی، خواهان يك تعداد اصلاحات اقتصادی و اجتماعی بود که از آن جمله میتوان از ایجاد اولین رکن دولت یعنی قوای اجرائیه که مشتمل از صدر اعظم و شش وزیر است نام برد. در پهلوی ادارات دولتی شورائی که دولت را در تمام عرصه های اجتماعی، اقتصادی و نظامی مشوره بد هد اقدامات صورت گرفت، این شورا عبارت بود از ده نفر اعضای انتصابی از طرف شاه که شکل دائمی داشت. به قول یعقوب علی خانی این مجلس مؤظف بود که در تمام امور مملکت غور نموده و رای بدهد. به علاوه این تشکیلات، برای بار اول امیر شیرعلی خان انعقاد مجالس کبیر مشورتی (لوی جرگه) را در امور مهم کشور امر داد. همچنان خانی از اولین لوی جرگه عصر امیر موصوف که در سال ۱۸۶۵ م به شمول دو هزار نماینده از تمام مناطق و طوایف افغانستان تشکیل گردید و ریاست آنرا شخص شاه به عهد داشت یادآوری مینماید. (۴۲) امیر شیرعلی خان میخواست بعضی اصلاحات اقتصادی، فرهنگی را که با ایجابات عصر و زمان مطابقت داشته باشد پیاپی نماید، ولی زمان تطبیق آنها کوتاه بود و با تجاوز دوم انگلیس به کشور این پلان اصلاحات نیز متوقف شد.

طوریکه تاریخ گواه است و نویسنده این سطور از زبان شهود عینی شنیده، دوره سلطنت امیر عبد الرحمان خان از نظر عدالت اجتماعی و شیوه قضایی از بدترین و تاریکترین ادوار در تاریخ معاصر افغانستان است. امیر که به اساس تشویق، ترغیب و توافق دو ابر قدرت آن عصر یعنی بریتانیا کبیر و روسیه تزاری به اریکه سلطنت افغانستان رسید، تهداب سلطنت خود را با لای تهدید و تخویف، شکنجه و ظلم، سیاه چاه ها و کشتار مردم بیدفاع کشور بنا نهاده بود. او نه تنها امیر کشور بلکه دستگاه قضایی، اجرایی و تقنینی مملکت را از جزئی تا کلی خود اداره و بررسی نمود و در مورد اجراءات ان شخصاً فیصله صادر میکرد. امیر در واقع يك مدیر تنها نبود، نه کابینه معتمد الیها داشت و نه مجلس مشوره. (۴۳) در مورد خود سری، زورگویی،

خارجی پرستی، ظلم، شکنجه، تهدید و توهین، کشتار و جفای او و در حق مردم بید فاع افغانستان کتاب‌ها نوشته شده که یقیناً به دسترس خوانندگان قرار گرفته و به تکرار آن ضرورت احساس نمیشود، شاید همین قدر کافی باشد که بگوییم در طول بیست و یک سال سلطنت عبدالرحمان خان ابتدایی‌ترین مرجع قضایی برای ارزیابی مناسبات حقوقی مردم وجود نداشت و فقط راپور جاسوسی مدارا صادر او امیر بود. (۴۴)

در دوره پادشاهی امیر حبیب‌الله خان کتب قوانین شرعی که بر اساس آن مناسبات اجتماعی مردم مورد قضاوت قرار میگرفت در چهار جلد به تعداد سه هزار صفحه ضخیم بوده که به نام «سراج الاحکام فی معاملات اسلامی» یاد میشود. کتب فوق‌الذکر از این قرار بودند:

ادب‌القاضی، شهادت، وکالت، احوالات و دعوا. (۴۵)

در اواسط سلطنت امیر حبیب‌الله خان (۱۹۱۲م) با وجود یک‌دوره زمره بعضی اصلاحات نیم‌بند، تشکیل یک مجلس مختصر قانون‌گذاری، نظام‌نامه‌های تذکره و راه‌داری در (۱۱۵) ماده، عروسی و تعزیه‌داری تدوین گردید. (۴۶)، اما با آنهم اکثر امور حقوقی و قضایی توسط فرامین و دساتیر اجراء میشد. سنگ‌سار کردن جوانی به نام سردار عظیم‌خان بدون محاکمه در باغ ارگ (۴۷) بهترین شاهد این مدعا است که دال بر منتهای زورگویی، استبداد، و در عین‌زمان جبن‌اوست. این عمل و صدها مثال دیگر در آن زمان ارجحیت مناشیر و دساتیر را نسبت به روش قضایی نشان میدهد.

اساسات قانون‌گذاری و مناسبات حقوقی (به صورت مختلط شرعی و مدنی) در کشور بعد از استرداد استقلال در عهد دولت مشروطه تهداب‌گذاری شد که با نتیجه در طی ده سال دوره امانی در حدود ۷۷ نظامنامه پیرامون موضوعات مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تصویب شد که اکثریت آنها بین سال‌های ۱۹۲۱-۱۹۲۵م تهیه گردیده که بعضی از آنها تطبیق و تعداد دیگر نسبت به بعضی عوامل که در بخش‌های آینده مطرح خواهد شد، زمینه تطبیق نیافت.

علی‌حضرت امان‌الله خان معتقد بود که کشور وقتی به شهره ترقی و تعالی میرسد که قانون در تمام شئون زندگی حاکم باشد و یا به عبارت دیگر افغانستان از همه اولتر باید به یک کشور قانونی تبدیل شود تا برای تطبیق پلان‌های اصلاحاتی زمینه مساعد گردد. بنیاد اولین اقدامیکه بعد از اعلان استقلال صورت گرفت تنظیم نظامنامه‌ها (۴۸) بود. دولت افغانستان را در عرصه تدوین و تنظیم قوانین زیادتر حقوقدانان فرانسوی و ترکی کمک مینمودند، بدری بیگ که در رأس هیأت ترکی قرار داشت در تنظیم اکثر نظامنامه‌ها نقش اساسی داشت.

نظامنامه‌ها بیکه در عصر امان‌الله شاه تدوین و تصویب شده‌اند، از نظر کمی و کیفی با قوانین ادوار ماقبل و مابعد خود قابل مقایسه نیستند، اما متأسفانه که بعد از سقوط دولت امانی در حفظ و نگهداشت آنها نه تنها بذل مساعی صورت نگرفت بلکه حتی بعد از سلطنت نه‌ماهه امیر حبیب‌الله خان کلکانی قصد اوعمداً در جهت اتلاف و انهدام آنها تلاش صورت گرفت. قراراً ظاهر شاه‌ان‌عینی، محمد نادر خان و اعضای خاندانش بدون شک در این امر دست داشتند. برای اثبات این مطلب خواننده محترم را به گفتار غلام حضرت کوشان که از زبان مرحوم احمد علی کهزاد مؤرخ شهیر کشور شنیده و در قید گیومه در تحت عنوان «جشن کتاب سوزی و تخریب تالار زرنگار» (۴۹) رساله‌اش را تنظیم نموده، به شرح ذیل مینویسد:

« والا حضرت سردار محمد نعیم خان زمینه تاریخ نویسی را برای مؤرخان افغانی خیلی وسعت داده است ، چرا که تمام کتاب های تاریخ که در طی چهل و یا پنجاه سال اخیر نوشته شده ، همه روزی باید از نو نوشته آید. کتاب های تاریخ مخصوصاً مضمون تاریخ مکاتب زیر نظر او بود که در صدر مجلس می نشست و کتاب توسط يك نفر خوانده میشد و بیچاره کتاب را پنجاه فیصد تغییر ماهیت میداد که فی المجلس طوری میشد که اگر تو بینی شناسیش باز ! ولی دردناکترین حادثه آنست که به بهانه حذف نام شاه امان الله از کتاب های درسی، جشن کتاب سوزان منعقد شد و خدا داد چه تعداد کتاب هایی از بین رفت. این حادثه خوفناک در حویلی عمارت قدیم وزارت معارف که گلستان سرای نام داشت و تالار زرنگار در آن واقع بود صورت گرفت ، بعد ها حتی آن تالار تاریخی زرنگار را که اسناد استرداد استقلال در غزای سوم افغان ها با انگلیس در آن امضاء شده بود از بین بردند و تنها نام آنرا بر يك پارک نهادند. کاش مرحوم غلام محی الدین کتاب دار سابقه دار مکتب حبیبیه زنده میبود تا به شما شرح میداد که چه جوال های پر از کتاب های ممتاز و زیادتر که به زبان دری بود به حویلی آورده شده و در آخر باغچه که مقابله مقبره امیر عبدالرحمان خان قرار داشت سوختانده شد . بعضی ما مورین معارف هنگام سوختاندن آن کتاب ها اشک پنهانی میریختند ... به هر حال همه تاریخ های فرمایشی را يك روز مؤرخین ما دوباره خواهند نوشت . »

بنا بر همین ملحوظ امروز کتب ، رسالات آندوره حتی « نظامنامه اساسی علیه افغانستان » نه تنها کمیاب ، بلکه دسترسی به آن کار ساده نیست . چنانچه « لیون پولادا » نویسند و محقق امریکایی با تمجید و توصیف فراوان از مجموع نظامنامه های عصر امانی به خصوص از قانون اساسی مصوبه سال ۱۹۲۳ م ، در پاورقی اثر خود « اصلاحات و انقلاب » چنین مینویسد :

« پس از سقوط امان الله خان قانون مذکور در طاق نسیان گذاشته شد و فراموش شد . واضح است که قانون اساسی ۱۹۳۱ م از مواد این قانون استفاده نمود ولی تذکری از متاخذ نشده . یگانه نسخه این قانون پس از تفحص زیاد در بازار کتاب فروشی به دست آمد . »

نظامنامه های متذکره قبل از سقوط دولت امانی در چار مجلد در آرشیف معین محفوظ بود . اما فعلاً برای محققین زمینه دسترسی به هر چار مجلد در يك وقت ، نسبت پراگندگی ، قلت و کمیابی آنها میسر نیست و اکثر نویسندگان نتوانسته اند با استفاده از چار مجلد ، فهرست مکمل قوانین دوره مشروطه را در آثار خود ها تنظیم نمایند ، فلذا در تعداد اقلام نظامنامه های مندرجه آثار آنها تفاوت هایی به چشم میخورد . مثلاً در « اصلاحات و انقلاب ، ۱۹۲۹ » اثر لیون پولادا تعداد نظامنامه ها ۳۶ قلم با ذکر تاریخ تصویب آنها وانمود میشوند ، درحالیکه در « حاکمیت قانون در افغانستان ، به قلم اعلیحضرت امان الله خان غازی » که مرتب آن محترم حبیب الله رفیع است ، تعداد آنها به ۷۷ قلم میرسد . در اثر اخیر الذکر نظامنامه های موصوف با ذکر تاریخ هجری شمسی و محل چاپ فهرست شده اند . مرتب این اثر در مورد نظامنامه های دوره امانی چنین اظهار نظر مینماید :

« تعداد نظامنامه های دوره امانی در حدود صد نظامنامه تخمین شده ، من از سی سال بدین سو در تلاش گردآوری آن میباشم که تا اکنون بیش از هفتاد قلم آن تحت اسم نظامنامه و هفت دیگر آن به نام های لایحه ، پروگرام اعلان نامه قانون ، قانون نامه و یا بدون نام فهرست شده اند .

ادامه دارد

آن عده از هموطنانی که خواسته باشند کتاب را خرید نمایند می توانند به آدرس ذیل تماس بگیرند:

Dr. Ajruddin Hashmat
97 Forest Heights Str.
Whitby, Ont. L1R 1x7. Canada
Tel (905) 665-8767